

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra evropských studií

Bakalářská práce

2022

Petra Prošková

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra evropských studií

Důvody migrace z jihu na sever Itálie a její důsledky

Bakalářská práce

Autor práce: Petra Prošková

Studijní program: Mezinárodní teritoriální studia

Vedoucí práce: PhDr. Martin Mejstřík

Rok obhajoby: 2022

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 26. 7. 2022

Petra Prošková

Název práce

Reasons for the migration from the south to the north of Italy and its consequences

Klíčová slova

Migrant, Křesťanská demokracie, organizovaný zločin, socio-ekonomické důsledky, ekonomické reformy, migrační toky, jižní Itálie

Keywords

Migrant, Christian Democracy, Organized Crime, Socio-Economic Consequences, Economic Reforms, Migration Flows, Southern Italy

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala panu PhDr. Martinu Mejstříkovi za odborné vedení a rady při psaní mé bakalářské práce.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Vymezení základních pojmů.....	10
2.1 Teorie migrace	11
2.1.1 Neoklasická teorie migrace	11
2.1.2 Nová ekonomie migrace.....	12
2.1.3 Teorie segmentovaného pracovního trhu	12
3. Historie migrační politiky Itálie v průběhu let 1950–1992.....	13
3.1 Migrační politika v druhé polovině 20. století	13
4. Příčiny migrace italského obyvatelstva.....	17
4.1 Socio-ekonomické příčiny migrace	17
4.2 Existence mafie a její vliv	20
4.3 Východiska vlád v otázce migrace	22
5. Přístup Křesťanské demokracie k jihu a důsledky.....	24
5.1 Zájem o změnu ekonomiky jihu Itálie	25
5.1.1 Pre-industrializační období	25
5.1.2 Období industrializace.....	26
5.1.3 Období stragnace.....	26
5.2 Problémy při financování jižní Itálie	29
5.2.1 Napětí mezi obyvateli jihu a severu Itálie	31
5.2.2 Důsledky migrace z jihu Itálie na sever	32
5.3 Role Ligy Severu v 90. letech	33
6. Závěr	35
7. Seznam použité literatury.....	37
8. Seznam grafů a obrázků.....	42

1. Úvod

Italská ekonomika patří mezi země s velmi vyspělou ekonomikou jak v Evropské unii, tak také ve světě. Přesto ji ale svírá mnoho vnitřních problémů, které na první pohled nejsou příliš viditelné. Jedná se zejména o rozdíly v životní úrovni mezi jihem a severem Itálie. Čím je to způsobeno? Především tím, že sever Itálie je vyspělejší v oblasti průmyslu, který je právě do této oblasti více směřován, ale rovněž je velmi vyspělý i v zemědělství. Jih je spíše zemědělsky zaměřen, důsledkem ale je, že jižní část je oproti severu méně výkonnější, životní úroveň je zde výrazně nižší, a to v minulosti i v současnosti způsobilo mnoho problémů. Zejména v otázce vnitřní migrace Italů.

Tato bakalářská práce se primárně zabývá migrací v rámci Itálie, specifičtěji se zaměřuje na migrační toky mezi jihem a severem státu. Pojednává nejen o příčinách této migrace, ale také o jejích důsledcích. Hlavním záměrem práce je však poukázat na roli vládnoucí strany Křesťanské demokracie ve spojitosti s vývojem jižní části Itálie, jejíž činnost pravděpodobně negativně ovlivnila migraci v Itálii. Snahou bude zkoumat, jak se dané uskupení k italskému jihu vymezovalo v otázkách hospodářské obnovy a investic od nástupu do vlády až do jejího pádu, tedy od roku 1947 až do roku 1992. Jako výzkumnou otázku si tedy stanovíme: „*Jaký byl postoj strany Křesťanské demokracie k ekonomickému vývoji jihu Itálie?*“ A „*jaký obecný postoj zastávala strana Křesťanská demokracie k jihu Itálie?*“ Součástí bude rovněž také analýza, do jaké míry se ekonomická restrukturalizace a modernizace (ne)podařila.

Daná tematika se stala o to aktuálnější, když ve světě vypukla koronavirová pandemie, a tím se otevřely nové náměty k diskusi. Konkrétněji se jedná o několik procesů, které měly značný vliv během krize na zkoumanou migraci. Je to vnitřní přesídlování obyvatel, návrat části občanů na předměstí nebo venkov, dále o změny v rozsahu organizovaného zločinu, korupční činnosti a o další problémy, zejména v hospodářství. Stručně řečeno, v bakalářské práci jsem provedla analýzu migračních motivů z jihu na sever státu, a zároveň následků ekonomické stagnace či ekonomické nevyspělosti jihu a jeho hromadného vysídlování. V rámci korupce a činnosti mafie bude blíže poukázáno také na jejich podstatné dopady na italskou politiku, společnost, zadlužení či zaměstnanost země.

Námět bakalářské práce shledávám relevantní nejen z toho důvodu, že problematika vnitřní migrace v Itálii není v České republice natolik všeobecně známá jako jiné tematiky této země. Téma jsem si vybrala také proto, že bych ráda poukázala na příčiny a historické souvislosti, které vysvětlují současné hospodářské problémy Itálie. Jedná se například o dlouhotrvající

vysoké zadlužení státu, korupci a se rozšiřující organizovaný zločin, který je stále vlivnější, a jehož dosah se rozšiřuje i na sever země. Věřím, že po přečtení této práce čtenář získá bližší představu o fungování italské politiky v druhé polovině dvacátého století a pochopí relevanci vlády strany Křesťanské demokracie, která významně ovlivnila podobu ekonomické situace na jihu země, a také vnitřní migraci a obecně vystěhovalectví z jižních oblastí.

Teoretický oddíl práce se věnuje základním konceptům, které s problematikou souvisejí. Účelem této části je dokonalejší pochopení pojmů, které jsou v práci využity, rovněž je možné nalézt i interpretaci principů vnitřní migrační politiky Itálie.

Bakalářská práce je dělena do čtyř primárních kapitol. V první kapitole jsou zmíněny nejzásadnější pojmy, které jsou důležité pro pochopení celé práce. Následující část práce se zabývá historickým souhrnem a souvislostmi v kontextu migrace na sever. Kapitola zároveň nepřímo poukazuje na hospodářský stav Itálie, a poskytuje tedy určitou představu o tom, jak se vůči jihu finančně vymezovala vláda. Další kapitola se orientuje na nejdůležitější motivy obyvatel jihu pro migraci do severní části země. Zkoumáno je období po druhé světové válce až do 90. let 20. století. Avšak převážně je kapitola zaměřena na přesuny Italů z jihu od roku 1950, kdy začala být vnitřní migrace nejintenzivnější. Toto časové vymezení je dáno zejména členstvím Křesťanské demokracie v jednotlivých vládních koalicích. Důvodem bylo období ekonomického rozvoje, který znamenal masivní modernizaci a industrializaci Itálie, efektivněji se však ekonomický rozvoj projevil na severu, což motivovalo obyvatelstvo k pohybu. Podkapitolou této části je vysvětlení role a významu mafie či organizovaného zločinu na území Itálie, obzvláště na jihu. Jejím cílem je vysvětlit, proč efektivita investic a finančních podpor, jež vláda na jih posílala, se de facto minula účinkem. Samozřejmě šlo o nejen o napojení vlády na mafii, ale také o nedostatek transparentnosti, který způsobil odcizení části prostředků. Důsledky přítomnosti mafie a hospodářské stagnace pak byly motivem pro exodus lidu na sever a do sousedních států.

Čtvrtá a zároveň poslední kapitola je analytickou částí práce a blíže se zaměřuje na výše položenou výzkumnou otázku. Analyzuje chování a přístup tehdejší vládnoucí strany Křesťanské demokracie k jihu a jeho ekonomické podobě. Pro lepší pochopení přístupu vlády strany Křesťanské demokracie k jihu Itálie se zde nachází také komparace s přístupem jedné z vládních stran, konkrétně strany Ligy Severu, která byla součástí vládní koalice v Berlusconiho vládách počátkem devadesátých let a začátkem 21. století.

Nejen že začaly být snižovány finanční prostředky určené pro jih Itálie, ale zcela byl změněn přístup k migrantům pocházejícím z této oblasti.

2. Vymezení základních pojmů

Pro lepší pochopení tématu a podstaty bakalářské práce je nutností uvést vysvětlení či definice několika klíčových pojmů, jako je migrant, migrační politika, vnitrostátní migrační toky a druhy migračních teorií (Neoklasická, Nová ekonomie migrace, teorie segmentovaného). Co se týče teorií migrace, v práci budou využity převážně pro vysvětlení a přiblížení problematiky přemísťování populace, jelikož každá disponuje odlišnými pohledy na migraci a odůvodňuje ji též jiným způsobem.

Migrant

Migrant neboli přistěhovalec je pojem odvozen od latinského slova „migratio“, jež značí pohyb z jednoho místa na druhé.¹ Pro migraci na mezinárodní úrovni lze pojem rozšířit na „emigrant“, máme-li na mysli osobu migrující ze země původu do zahraničí, anebo „imigrant“, míníme-li zahraniční osobu žijící v jiném státě. Ačkoli přesný význam slova „migrant“ je doposud nejednotný a neznámý, Organizace spojených národů (OSN) hovoří o migrující osobě jako o člověku pobývajícím v zahraniční zemi obvykle delší dobu, než je 365 dní, tedy jeden rok. Zároveň nebere v úvahu, zda-li jde o pobyt uskutečněný v souladu s právními řády nebo ilegální.²

Migrační politika

Vzhledem k tomu, že přesun obyvatel je pro stát náročný proces nesoucí s sebou řadu pozitivních i negativních důsledků pro ekonomiku či společnost, je zapotřebí, aby jednotlivé země disponovaly specifickou migrační politikou, tedy určitým souborem nástrojů a politik, jejichž účelem je přemísťování lidí koordinovat a řídit. Migrační politiky států se v čase neustále mění, vylepšují, a to z důvodu nových migračních trendů, na které má přímý vliv ekonomika, trh práce, životní prostředí a sociální standardy.³

¹ BROŽOVÁ, Krystýna. *Termíny Ekonomický migrant, Cizinec a uprchlík*, Člověk v tísni – Česká republika (leden 2022): Staženo 11.3.2022, dostupné z: <https://www.clovekvtsni.cz/ekonomicky-migrant-nelegalni-uprchlik-cizinec-4588gp>.

² UNHCR Česká republika. Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky. *Uprchlíci a migranti* [online]. Praha: Úřad Vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky, © 2001-2021 [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: <https://www.unhcr.org/cz/365-cznews2016uprchlici-a-migranti-html.html>.

³ Evropská rada a Rada EU. *Migrační politika EU*. 2022. Dostupné z: <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/eu-migration-policy/>

Vnitrostátní migrační toky

Jedná se o přemísťování občanů v rámci regionů jedné země z důvodů převážně ekonomických, environmentálních, sociálních i bezpečnostních. Pojem zastřešuje všechny typy migrace, při kterých nejsou překročeny hranice konkrétního státu. Nejčastěji jsou registrovány přesuny z periferií do měst a z ekonomicky slabších do ekonomicky silnějších oblastí. Podobně jako imigrace, i nadměrné vnitřní pohyby migrujících osob způsobují ekonomické, společenské i jiné problémy.⁴

2.1 Teorie migrace

Přemísťování lidí z jednoho místa na druhé je komplexní fenomén, který je v lidské společnosti přítomný již od pradávna. Třebaže nemá jednoznačná odůvodnění, nabízí se mnoho teoretických východisek, které poskytují vysvětlení a motivy obyvatel pro změnu geografické polohy, avšak v této kapitole bude pojednáno jen o těch nejzásadnějších. Nejznámější a nejdůležitější teorie migrace jsou založeny na neoklasických myšlenkách, na prvcích vycházející z Nové ekonomie migrace, Segmentovaného pracovního trhu.

2.1.1 Neoklasická teorie migrace

Zastánci neoklasické teorie migrace považují za nejdůležitější prvky pro pohyb obyvatel ekonomicky silnou, a naopak slabou oblast státu. Oba územní celky disponují takzvanými *push* a *pull* faktory, jež jsou pro migraci klíčové. Pojem *push* faktor se rozumí jako soubor elementů podněcující vystěhování. Lze sem řadit nejen nízké mzdové ohodnocení a celkovou ekonomickou stagnaci, ale také environmentální problémy, bezpečnostní situaci a nízkou kvalitu života. V případě, že region disponuje *pull* faktory, často poskytují pestrou nabídku pracovních pozic za vyšší mzdy. Jedná s však i o lepší životní zázemí v podobě kvalitního a dostupného vzdělání, zdravotnictví, sociálních služeb a infrastruktury.⁵

⁴ International Organization for Migration, World Migration Report 2020. *IOM World Migration Report*. 2019. doi:10.18356/b1710e30-en. ISBN 9789290687894. ISSN 2414-2603.

⁵ BARŠOVÁ, Andrea, BARŠA, Pavel. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005, str. 267–268. ISBN 80–210–3875–6.

2.1.2 Nová ekonomie migrace

Nová teorie migrace vznikla na univerzitě ve Varšavě a za jejího autora je považován profesor Oded Stark. Dle jeho názoru je nejdůležitějším spouštěčem přesídlování lidí chudoba a s tím spojený podprůměrný styl života.⁶ Stark dále tvrdí, že kvůli nedostatečným peněžním prostředkům není možné odejít za lepšími podmínkami se všemi členy rodiny, a tak bývá investováno pouze do potomků. Ti mají povinnost odchodu, najít si slušně placené zaměstnání a postupně pomoci s přesunutím zbytku rodiny. Daná teorie migrace se zasloužila o vznik a používání slova *remittance*.⁷ Stručněji řečeno se teorie zabývá převážně příčinami migrace nacházející se v oblasti původu přistěhovalců a již nebere v úvahu skutečné motivy, na jejichž základě odcházejí do jiných regionů.

2.1.3 Teorie segmentovaného pracovního trhu

Obhájci teorie segmentovaného trhu považují *pull* faktory za nejzásadnější argumenty pro změnu geografické polohy. Kladou důraz na společnost skládající se ze dvou segmentů, přičemž první je složen z pracovníků přijímající pracovní pozice s nižším společenským statutem. Druhou část tvoří zejména kvalifikovaná pracovní síla. Z důvodu obvyklého nedostatku specializace a způsobilosti přistěhovalců, jsou nízko placené práce většinou vykonávány právě migranty. Na druhou stranu, i hůře placená zaměstnání často poskytují lepší mzdové ohodnocení, než které nabízely oblasti původu přistěhovalých. Ti navíc tyto pozice přijímají ochotněji výměnou za kvalitnější podmínky pro život.⁸

⁶ BARŠOVÁ, Andrea, BARŠA, Pavel. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005, str. 269. ISBN 80-210-3875-6.

⁷ Migration Data Portal. *Remittances* [online]. Berlin: Global Migration Data Portal, © 2021 [cit. 2021-05-11]. Dostupné z: <https://migrationdataportal.org/themes/remittances>.

⁸ BARŠOVÁ, Andrea, BARŠA, Pavel. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005, str. 270–271. ISBN 80-210-3875-6.

3. Historie migrační politiky Itálie v průběhu let 1950–1992

3.1 Migrační politika v druhé polovině 20. století

Konec čtyřicátých let dvacátého století neznamenal pro Apeninský poloostrov pouze ukončení druhé světové války, ale také postupné zlepšování ekonomické situace, vědy a technologií. Následující období je dodnes známé jako *ekonomický zázrak Itálie*, který přetrvával až do 60. let. Během více než dvou dekád došlo k výrazné industrializaci, restrukturalizaci a modernizaci, která tkvěla zejména ve výstavbě továren i dopravní infrastruktury. Tento ekonomický trend vedl k mohutnému nárůstu pracovních pozic, tedy k růstu poptávky po práci. Na rozdíl od severních oblastí však modernizace na jihu probíhala odlišným způsobem.⁹ Italská migrační politika byla v padesátých a šedesátých letech dvacátého století velmi specifická. Kromě přijímání imigrantů z ostatních zemí se vyznačovala velkým zájmem o přistěhovalce z jižních regionů Itálie. Šlo o veřejnou podporu migrace, která měla občany nalákat na dostupné pracovní pozice v průmyslově se rozvíjejících severních oblastech země a byla podporována samotnou vládou Křesťanské demokracie.¹⁰ Poválečné období otevřelo dveře nejen mechanizaci, rozvoji vědy a techniky, ale docházelo i k rozsáhlému budování infrastruktury, k čemuž značně přispěla právě pracovní síla přicházející z jihu.¹¹ Dle teorie nové ekonomie migrace přicházela do severních městských center převážně mladší populace s cílem vybudovat zázemí, najít si pracovní pozice a postupně pomoci s přemístěním i zbylých členů rodiny. Na druhou stranu je zde možné pozorovat i teorii segmentovaného trhu, jejímž autorem je Pierre Michel. Na základě jeho myšlenek se v této době prosadily pull faktory, které Jižany motivovaly k přesídlení za dostupnými pracovními příležitostmi.¹²

Vláda Křesťanských demokratů přišla například s programem *Cassa per il Mezzogiorno* na hospodářskou obnovu jižních regionů, kterou finančně podpořila i Světová banka prostřednictvím nemalých půjček. Ačkoli k modernizaci skutečně došlo, počátkem 70. let se začala projevovat stagnace v důsledku ropné krize, ale také rozmachu ilegálních činností.¹³

⁹ ASCOLI, U. *Movimenti migratori in Italia*, Bologna: Il Mulino, 1979, p. 113-118.

¹⁰ VILLARI, Rosario. *Il Sud nella Storia d'Italia*, a cura di R. Villari, Bari, Laterza, 1974.

¹¹ BARŠOVÁ, Andrea, BARŠA, Pavel. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005, str. 260–269. ISBN 80–210–3875–6.

¹² BARŠOVÁ, Andrea, BARŠA, Pavel. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005, str. 270–274. ISBN 80–210–3875–6.

¹³ LEPORE, Amedeo. *Cassa Per Il Mezzogiorno E Politiche Per Lo Sviluppo*, 2012. Dostupné na: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1979896> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1979896>

Po roce 1975 již nikdy přistěhovalectví nedosahovalo tak vysoké míry jako během ekonomického zázraku v šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století. Bylo to způsobeno zpomalením industrializace a výstavby měst, čemuž předcházela ropná krize a následně i krize finanční. Způsobena byla úmyslným aktem ropné organizace OPEC, která se extrémním navýšením cen ropy snažila potrestat západní státy za podporu Izraele v Jomkipurské válce. Ekonomická krize zasáhla téměř celý svět.^{14, 15} V této souvislosti je nutné zmínit, že ropná krize s sebou přinesla zásadní změny jak v ekonomice, tak ve společnosti. Nejvýznamnější změnou bylo legislativní ukotvení dělnické otázky. Zákon definoval tzv. Dělnický statut (*Statuto dei lavoratori*) obsahující předpisy na ochranu důstojnosti, zaměstnanců a pracovní řád.¹⁶

Ruku v ruce šla ekonomická situace s vývojem sociálním a politickým. Uvnitř společnosti na severu panovaly stále častější protiimigrační nálady, které vyústily do nenávisti k přistěhovalcům a všemu jižanskému. Pomalu se upouštělo od programu na výstavbu a rozvoj jihu Itálie (*Cassa per il Mezzogiorno*), jehož nejefektivnější fungování lze zaznamenat do začátku sedmdesátých let.¹⁷ Zároveň se proměnila migrační politika státu. Nově se zaměřila převážně na imigraci, tedy migrační toky ze zahraničí, avšak nadále otevřeně podporovala migraci z jihu země.¹⁸ Ekonomicky slabší jih byl již od počátku ekonomického zázraku sužován nemalou korupcí a místním organizovaným zločinem, který měl značný vliv na efektivitu finančních toků a investic v souvislosti s jižní ekonomickou situací.¹⁹ Přestože se vláda oficiálně k jihu stavěla pozitivně a s úsilím o hospodářskou změnu, neměla zcela pod kontrolou systém nakládání s penězi a transparentnost.²⁰ Důsledkem bylo nejen značné vystěhovalectví občanů z jižních regionů a přesun na sever, ale také řada společenských, ekonomických a kulturních problémů s migrací spojených.²¹ Odchody Italů do severních regionů je proto možné

¹⁴ PETRINI, Francesco. *La crisi energetica del 1973. Le multinazionali del petrolio e la fine dell'età dell'oro (nero)*, in *Contemporanea*, 15 (2012), n. 3, pp. 445–473.

¹⁵ PANICHELLA, NAZARENO. *Le Migrazioni Interne Nel Secolo Scorso: Vecchie e Nuove Forme a Confronto*. *Stato e Mercato*, no. 95 (2) (2012): 255–70. <http://www.jstor.org/stable/24651049>

¹⁶ PEZZOTTA, Savino. *Appunti su e attorno allo Statuto dei lavoratori*, Lavoro Diritti Europa, 2020. Dostupné na: www.lavorodirittieuropa.it/dottrina/principi-e-fonti/507-appunti-su-e-attorno-allo-statuto-dei-lavoratori

¹⁷ Více v kapitole Přístup strany Křesťanské demokracie a důsledky

¹⁸ E-migrantes.it. *Dal secondo dopoguerra agli anni 60 del novecento*. Dostupné z: www.e-migrantes.it/dal-secondo-dopoguerra-agli-anni-60-del-novecento/

¹⁹ PERCY. *Allum. La Dc al Nord e al Sud. Due Modelli Di Partiti Clientelari*. *Meridiana*, no. 30 (1997): 193–224. <http://www.jstor.org/stable/23195847>.

²⁰ CAPPADOCIA, EZIO. *Italy: Unstable Stability or Stable Instability?* *International Journal*, vol. 27, no. 4, 1972, pp. 560–75. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/25733974>. Accessed 19 May 2022.

²¹ PACI, M. *Mercato del lavoro e classi sociali in Italia: ricerche sulla composizione del proletariato*, op. cit., pp. 129–131, 1973

vysvětlovat ekonomickými motivy, jako bylo zaručení stabilního zaměstnání, lepšího finančního ohodnocení, jistoty a kvalitnějšího života.²²

Velmi důležitou roli v hospodářském rozvoji a růstu ekonomiky po druhé světové válce měl Institut pro průmyslovou rekonstrukci (IRI)²³, který byl sice založen už ve třicátých letech dvacátého století v době fašistického režimu, ale v poválečném období byl jedním z hlavních nástrojů pro nastartování italské ekonomiky. Byl považován za jeden z největších vlastníků na světě a byl inspirací i pro další státy. Fond spadal oficiálně pod správu ministerstva státních statků, avšak reálnou moc měli představitelé politických uskupení, kteří do jeho správní rady dosadili své členy. IRI mělo vliv na utváření poválečné italské ekonomiky, a v rámci své činnosti se zaměřil rovněž na rozvoj hospodářství v jižních oblastech Itálie. Pomáhalo financovat nové projekty pro výstavbu v těchto oblastech, zaměřilo se rovněž i na soukromé podnikatele. Cílem bylo dorovnat rozdíly napříč Itálií, snížit odliv obyvatel z méně ekonomicky prosperujícího jihu a navýšit konkurenceschopnost se severem Itálie. Činnost IRI upadala koncem 20. století a v roce 2002 byl zcela rozpuštěn v důsledku probíhající privatizace v 90. letech.

Na Graf 1 jsou zobrazeny migrační toky občanů z jihu do severních regionů Itálie v období od roku 1955 až do roku 2002. První velká migrační vlna byla zaznamenána koncem padesátých let a trvala přibližně do roku 1963. Lidé mířili převážně do průmyslových center, jako byl Milán, Turín či Janov. Uplatnění Jižané nacházeli nejen v továrnách, ale nejvíce právě ve stavebnictví. Vykořisťování a nevhodné chování k pracovníkům bylo tehdy umocněno neexistencí sociálního zákonodárství, které by zaručovalo minimální mzdu, podporu v nezaměstnanosti, finanční krytí v případě úrazu či nehody v zaměstnání, nastavení maximální pracovní doby a jiné.²⁴ Druhá vlna migrace započala v roce 1965 a trvala přibližně do roku 1972. Převážná většina migrantů v tomto období směřovala do města Turín, kde automobilka FIAT nabízela velké množství pracovních pozic. Jen v roce 1969 se do Turína přestěhovalo více než šedesát tisíc pracovníků, z nichž byla převážná většina původem z jižní Itálie. Trend v

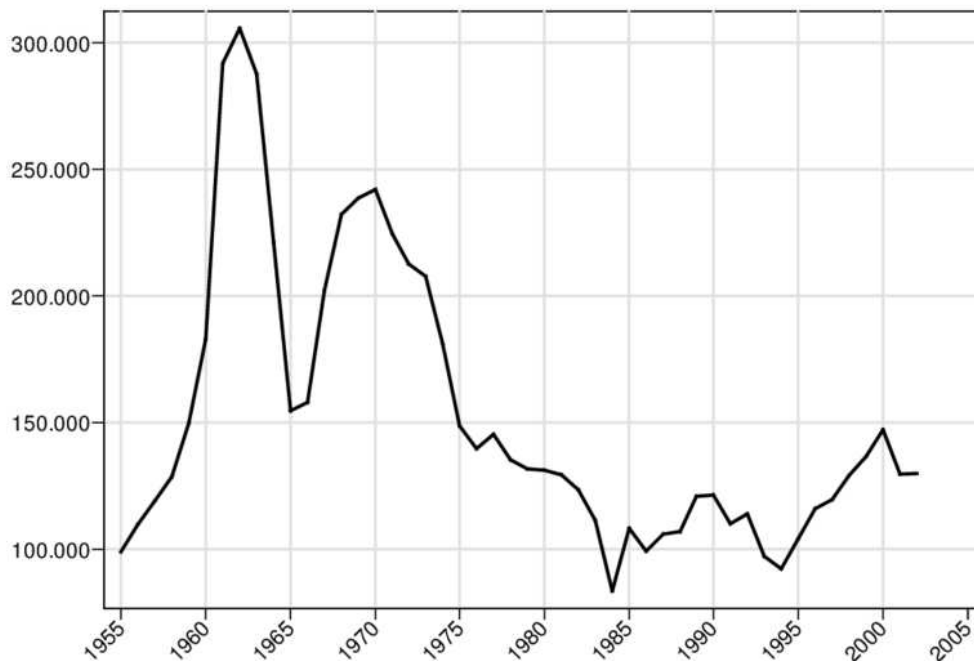
²² DEL BOCA, Daniela, and Alessandra VENTURINI. *Italian migration. European migration: What do we know*, 2005: 308-320.

²³ TONIOLO, Gianni. *The Oxford handbook of the Italian economy since unification*. Oxford University Press, 2013.

²⁴ ASCOLI, U. *Movimenti migratori in Italia*, Bologna: Il Mulino, 1979, p. 113-125.

přílivu migrantů začal mírně klesat po roce 1972, avšak výraznější snížení přistěhovalectví z jihu bylo zaznamenáno v druhé polovině sedmdesátých let.²⁵

Graf 1 - Migrace z jihu na sever Itálie v letech 1955-2002

Zdroj: Istat, Movimento anagrafico della popolazione

Graf 1 dále zobrazuje proměny migračních toků v druhé polovině osmdesátých a na počátku devadesátých let. Jedním z důvodů byla proměna emigračního státu na imigrační. Itálie se stala v očích cizinců atraktivním místem pro život a zaměstnání, proto i poptávka po pracovnících z jižní Itálie úměrně klesala. Navíc Italy z jihu od migrace odrazoval již zmíněný nevhodný přístup Italů ze severu a diskriminující praktiky. I přesto, že oficiálně státní úřady přistupovaly ke všem občanům Itálie jednotně, přístup byl nemálo ovlivněn korupční činností, podvody a mafií.²⁶

²⁵ PANICHELLA, NAZARENO. *Le Migrazioni Interne Nel Secolo Scorso: Vecchie e Nuove Forme a Confronto*. Stato e Mercato, no. 95 (2) (2012): 255–81. <http://www.jstor.org/stable/24651049>.

²⁶ BALLARIO, Gabriele e Panichella, Nazareno. *The educational integration of second generation southern Italian migrants to the north*, 2015, Demographic Research, doi: 10.4054/DemRes.2015.33.39

4. Příčiny migrace italského obyvatelstva

4.1 Socio-ekonomické příčiny migrace

Přestože vnitřní migrace byla v Itálii přítomna již od nepaměti podobně jako v jiných státech, míra přesídlování občanů z chudších do bohatších částí země se výrazněji zintenzivnila až po konci druhé světové války a v následujícím období ekonomického a technologického pokroku.²⁷ Modernizace a výstavba se projevilily jak na severu země (týkaly se především průmyslového trojúhelníku Janov – Milán – Turín), tak také na jihu. Speciálně byl navržen plán na rekonstrukci a obnovu jižních regionů *Cassa per il Mezzogiorno*, který byl vládami respektován a úspěšně dodržován až do počátku sedmdesátých let. I přesto však byla ekonomická změna vidět spíše na severu, kde byl přechod z agrikulturních oblastí na oblasti průmyslové výrazný.²⁸

Od padesátých let byli Jižané na severu vítáni nejen z důvodu potřeby jejich práce v továrnách a na stavbách, ale obecně se migranti využívali jako nejlevnější pracovní síla ve všech odvětvích. Vláda i firmy migraci podporovaly, proto mnozí odcházeli za pracovními příležitostmi a vyššími výplatami na sever Itálie, kde zamýšleli začít nový život.²⁹ Mladí Italové na jihu mnohdy opouštěli svou domovinu také proto, že jižní oblasti byly zaměřeny primárně na zemědělskou výrobu a lidé s jiným zaměřením často nenacházeli uplatnění. Otevření automobilky Fiat v Turíně na konci šedesátých let tak představovalo další příležitost k vycestování za prací.³⁰ Protože velkou část turínské populace tvořili migranti z jihu, žilo ve městě v roce 1971 více než 22 tisíc Lukanců, 44 tisíc Kalábrijců, 35 tisíc Kampánijců, 77 tisíc Siciliánů a 106 tisíc Apulijanců. Z důvodu tak vysokého zastoupení obyvatel z jihu byl Turín považován za „jižanský.“ Krom Turína bylo Jižany zvláště obýváno Benátsko. Italové sem přicházeli za novým životem následně po povodňovém období, kdy ztratili své domovy a další nemovitosti.³¹

Obecně platilo, že Italové z jihu v severních oblastech přijímali hůře placená zaměstnání, přestože severní mzdy byly i tak vyšší než na jihu. Poptávka po jejich práci rostla a často byla

²⁷ FOFI, G. *L'immigrazione meridionale a Torino*, Milano, Feltrinelli, 1975, pp. 296–300.

²⁸ ASCOLI, U., *Movimenti migratori in Italia*, Bologna, Il Mulino, 1979, p. 113–118.

²⁹ PACI, M. *Mercato del lavoro e classi sociali in Italia*, Bologna, Il Mulino, 1973, pp. 27–28.

³⁰ DEL BOCA, Daniela, and Alessandra VENTURINI. *Italian migration. European migration: What do we know*, 2005: 308–320.

³¹ I dati relativi alla provenienza degli immigrati residenti in città nel 1971 sono raccolti in Città di Torino, Assessorato all'urbanistica, *Torino e i comuni della prima e seconda cintura. Analisi della situazione dei servizi pubblici*, Città di Torino, Torino 1974.

upřednostňována z důvodu, že Seveřané méně placené práce obecně nevolili. Kromě toho byla převážná část přistěhovalců tvořena mladými a silnými muži.³²

Mezi další motivy migrace Italů z jihu na sever země patřila dostupnější a kvalitnější sociální a kulturní zařízení, která tvořila základ pro šťastnější a spokojenější život. Mezi důvody přesunu na sever byla také absence přírodních pohrom.³³ Významné byly například vzdělávací instituce, které poskytovaly specializované zaměření důležité k lepšímu výkonu zaměstnání. Důležitou roli hrála také zdravotnická zařízení a dopravní infrastruktura, která je potřebná zejména pro starší populaci a děti.³⁴ Nedostupné a často vzdálené nemocnice a sociální ústavy na jihu mají za následek nejen vyšší úmrtnost populace, ale obecně nižší kvalitu života. Laboratoř pro zdraví dětí a matek také upozorňuje na velké nerovnosti ve zdraví dětí. Nejenže je na jihu větší pravděpodobnost novorozenecké úmrtnosti (až čtyřikrát větší než v severních oblastech státu), ale také zde velký počet dětí žije pod hranicí chudoby. Jih Itálie navíc patří k oblastem s největším počtem dětí a zároveň nedostatkem pediatrických služeb či prenatální péče. Jak lze vidět na následujícím schématu (Obrázek 1), jižní Itálie patří mezi nejchudší regiony EU. Z 21 milionů lidí žilo v roce 2005 téměř 36 % pod hranicí chudoby, tzn., že každý měsíc dosahují jejich náklady na život méně než 520 euro. Přestože by realizace projektů zabývajících se veřejným zdravím a zlepšováním kvality zdraví dětí měla být samozřejmá, mnohdy tyto programy nepředstavují součást politických závazků a cílů.³⁵

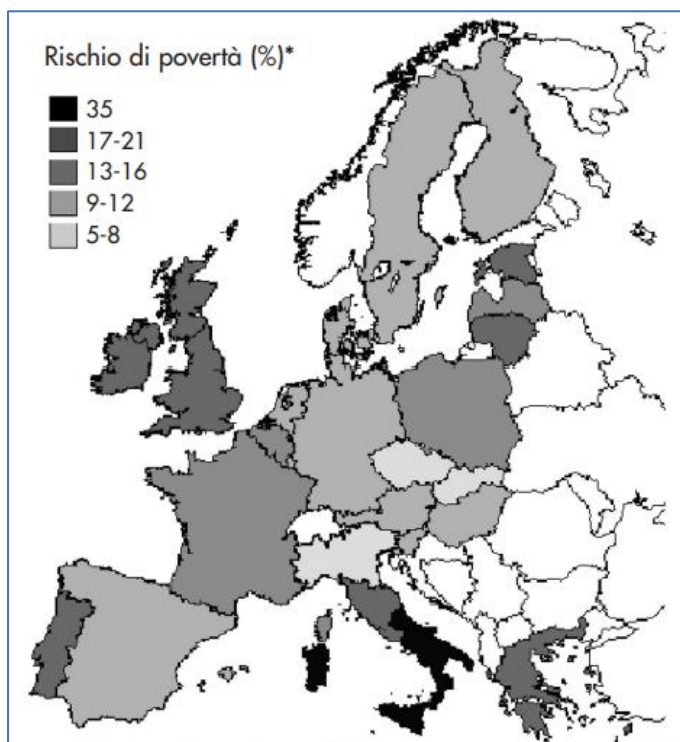
³² PACI, M. *Mercato del lavoro e classi sociali in Italia: ricerche sulla composizione del proletariato*, op. cit., pp. 129-138, 1973

³³ Dle Italského národního institutu vulkanologie a geofyziky jsou jižní regiony státu náchylnější na zemětřesení či sopečné erupce. Ukázkovým příkladem je sicilská sopka Etna, která od konce 40.let 20.století nejvýznamněji udeřila v letech 1964, 1971,1974 nebo v roce 1991.³⁹

³⁴ CERSOSIMO, Domenico a Rosanna NISTICN. *Un paese disuguale: il divario civile in Italia*. Stato e mercato 33.2 (2013): 265–300.

³⁵ BONATI, Maurizio, Rita CAMPI, a Milano IRFMN. *La salute dei bambini della Nazione Europea più povera: il Sud d'Italia*. Quaderni acp 12.2 (2005): 51–52.

Obrázek 1 - Míra chudoby ve 25 zemích EU

Zdroj: Osservatorio internazionale, Laboratorio per la Salute Materno Infantile, IRFMN, Milano

Jak již bylo výše zmíněno, chudoba na jihu je cyklická (dědičná) a od její míry je odvozena následná kvalita života, přístup ke vzdělání a dobrému zaměstnání. Stěhování do bohatších regionů na severu či v zahraničí tak představuje jeden ze způsobů řešení cyklické chudoby.³⁶ Dalším důvodem pro opuštění domoviny bývají přírodní pohromy, v souvislosti s jižní Itálií se jedná nejčastěji o zemětřesení, povodně či sopečnou činnost. V neposlední řadě je nutné uvést jako další motiv pro migraci stále se zvyšující kriminalitu a korupci, která je v jižní Itálii na každodenním pořádku, a má tak přímý vliv na život všech občanů. Méně důležité a méně časté případy stěhování na sever bývají ze soukromých důvodů, ať už z manželských nebo rodinných.³⁷

Ačkoli získání pracovní pozice nebylo zvláště obtížné, migranti často inklinovali k černému trhu s vidinou rychlejšího získání financí. Na základě této skutečnosti začal primárně na periferiích měst vzkvétat obchod s drogami a také docházelo k výraznějšímu výskytu loupeží a krádeží. Tehdejší dobu a problém zlodějů detailněji ztvárňuje italský film „*Ladri di biciclette*“.

³⁶ TILAK, Jandhyala BG. *Education and poverty*. Journal of human development 3.2 (2002): 191–207.

³⁷ Inpressmagazine. *L'emigrazione italiana: la storia, le cause e le conseguenze per l'individuo*, dostupné z: <https://www.inpressmagazine.com/lemigrazione-italiana-la-storia-le-cause-e-le-conseguenze-per-lindividuo/>, staženo 20. 7. 2021.

Je zde autenticky vyobrazeno období těsně po druhé světové válce, jež přetrvávalo až do padesátých let.^{38, 39} Narůstání počtu přistěhovalců však vedlo ke zvyšování se kriminality, a tím i napětí ve společnosti, které vyústilo až v nenávisť všeho jižanského, silnému rasismu a diskriminaci ve všech oblastech každodenního života.⁴⁰

Odpor k přistěhovalectví byl v Itálii využit i na politické sféře, a to především v devadesátých letech dvacátého století. Umberto Bossi položil základy politickému uskupení Liga Severu, které otevřeně hlásalo nelibost proti migrantům z jihu.^{41, 42}

V severních regionech tak mnohdy Jižané nežili podle původních představ. Na každodenní bázi se setkávali s nepochopením, odmítáním, diskriminací a rasistickým chováním. Kvůli výše zmíněnému přístupu Seveřanů, končili jižané na ubytovnách či v přeplněných činžovních domech v nepříznivých hygienických podmínkách. V lepších případech si byli přistěhovalci nuceni amatérským způsobem postavit domek na periferii se závažnými technickými a stavebními nedostatky.⁴³

4.2 Existence mafie a její vliv

Jak již bylo zmíněno, velmi zásadním důvodem ekonomické nestability a vnitřní migrace byla v historickém ekonomickém vývoji existence mafie, která je v Itálii zakořeněna již od 19. století a má přímý vliv na obchod, finance, státní i soukromé instituce a podnikání. Navíc též disponuje prostředky, díky kterým může ovlivňovat vládní dotace a zakázky, infrastrukturu i běžný život místních občanů.⁴⁴

Organizovaný zločin byl na Apeninském poloostrově přítomný od 19. století a dodnes je jeho vliv výrazný v jižní, ale i střední Itálii. Ačkoli se mnohé vlády snažily s mafií bojovat a maximálně ji redukovat, dosud se jí nepodařilo vymýtit. Její moc a vliv sahají do značné části

³⁸ Ladri di biciclette. Režie Vittorio de Sica. Italy: Produzioni de Sica.1948. Délka 89 minut.

³⁹ Statista. *In your opinion, are migrants mainly a resource or a risk for Italy's economy?* Dostupné z: <https://www.statista.com/statistics/919422/economic-impact-of-migrants-in-italy/> Salogentis.it, L'emigrazione interna italiana negli anni '50 e '60, dostupné z: w www.salogentis.it/2012/11/16/lemigrazione-interna-italiana-negli-anni-50-e-60/.

⁴⁰ FILLIPA, Marcella, *Discrimini, profilli del intolleranza e del razzismo*, SEi, Torino 1998, str. 115-120.

⁴¹ GOLD, Thomas W.: *The Lega nord and contemporary politics in Italy*. Palgrave Macmillan, 2003.

⁴² Il giornale.it. *Da Bossi a Salvini, ecco i 30 anni di storia della Lega Nord*. 2019. Dostupné z: <https://www.ilgiornale.it/news/politica/bossi-salvini-ecco-i-30-anni-storia-lega-nord-1801808.html>

⁴³ Salogentis.it, L'emigrazione interna italiana negli anni '50 e '60, dostupné z: w www.salogentis.it/2012/11/16/lemigrazione-interna-italiana-negli-anni-50-e-60/

⁴⁴ SERGI, Anna. *Ndrangheta Dynasties: A Conceptual and Operational Framework for the Cross-Border Policing of the Calabrian Mafia*, Policing: A Journal of Policy and Practice 21, 2020. <https://doi.org/10.1093/police/paaa089>.

státních složek v regionu. Zároveň je nutné podotknout, že mnozí členové organizovaného zločinu bývají mnohdy součástí politiky a výkonných a jiných vlivných institucí. Mafie je typická permanentní existencí, enormním působením na občanskou společnost a formováním státu, cílevědomou kriminální činností a infiltrací do vysokých státních orgánů. Specifické je také držení velkého množství finančních prostředků a nemovitostí.⁴⁵ Je považována za ztělesnění organizovaného zločinu a její členové jsou systematicky zapojováni do trestné činnosti. V Itálii organizace mafiánských skupin došla tak daleko, že dokázala mít vliv na řadu politiků a mohla tak ovlivňovat i politický chod státu. Díky své politické a vojenské moci dokázaly mafiánské skupiny na jihu Itálie získat kontrolu nad legálními trhy v jednotlivých regionech, a tím ovlivňovat i život běžných Italů.

Působení mafie je problematické a typické nejen pro jih Itálie, ale v současnosti čelí do jisté míry jejímu vlivu i na severu Itálie, či dokonce v zahraničí. O výskytu a významu mafiánských organizací v severních regionech země bude více pojednáno v kapitole věnované Přístup Křesťanské demokracie k jihu a důsledky. Je však nutné zmínit, že na italském území se aktuálně vyskytují jedny z nejnebezpečnějších mafií na světě. Jedná se například o vlivnou neapolskou *Camorru* nebo nejbohatší a nejrozšířenější kalábrijskou *Ndranghetu*, jejíž protizákonná jednání tvoří téměř tři procenta HDP Itálie.⁴⁶ Velmi známou mafii je také *Cosa Nostra* neboli Naše věc, je to konfederace až 150 zločineckých skupin z oblasti Palerma na Sicílii.

Primárním nástrojem členů mafie bývaly a bývají stále úplatky a podobné formy korupčních činností, což je také jedním z důvodů ekonomického slábnutí jižních oblastí státu. Přestože je proti ilegálním činnostem a samotné existenci zločineckých organizací veden jistý boj, do značné míry jsou Italové s působením mafií smířeni a vnímají ji jako „nutné zlo“. Podle národních orgánů se bude mafie dokonce realizovat i v odvětví energetiky, fotovoltaiky, přepravě a zpracování ropy či zemního plynu. Očekávány jsou též výraznější projevy v investicích a dotacích, v agrikulturní oblasti a informačních technologiích.⁴⁷

Samotná existence mafie na jihu země bývá částečně podporována místními občany. Důvodem může být materiální pomoc nebo finanční podpora, kterou od organizací získali v dobách, kdy

⁴⁵SERGI, Anna. *Ndrangheta Dynasties: A Conceptual and Operational Framework for the Cross-Border Policing of the Calabrian Mafia*, Policing: A Journal of Policy and Practice 21 (Dec 2020). <https://doi.org/10.1093/police/paaa089>.

⁴⁶ Hospodářské noviny, *Vliv mafie ani po několika úderech neslabne*. Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-66467250-vliv-mafie-v-italii-ani-po-nekolika-uderech-neslabne-prizpusobila-se-novym-podminkam-a-misto-vrazdeni-se-radeji-infiltrovala-do-hospodarstvi>.

⁴⁷ SHELLEY, Louise I. *Mafia and the Italian State: The Historical Roots of the Current Crisis*. Sociological Forum, vol. 9, no. 4, 1994, pp. 661–672. JSTOR, www.jstor.org/stable/685007. Accessed 9 July 2021.

tak nejednal stát. Výhodou mafie jsou flexibilní a rychlé reakce, které jsou často efektivnější než pomoc od italské vlády a institucí.⁴⁸ Daná taktika „*získávání si sympatií*“ od lidu úspěšně funguje od konce čtyřicátých let dvacátého století a období ekonomické prosperity, kdy byl jih Itálie v porovnání se severem země modernizací spíše nedotčený. Důležitost a role organizovaného zločinu dokonce nabírala postupně na významnosti, kdy organizovaný zločin místním poskytoval nezbytnou sociální podporu. Z vlastní vůle se mafie zasloužila o distribuci životně důležitých produktů lidem v hmotné nouzi, kterým vzalo poválečné období živobytí.⁴⁹ Od 50. let 20. století členové mafiánských uskupení zakládali na Sicílii a poté i v Kalábrii stavební firmy, které poté zejména v 80. letech dokázaly zajistit velký objem veřejných zakázek, především v důsledku přítomné korupce.

Všudypřítomnost mafie měla své vyvrcholení v počátcích 90. let, kdy došlo i k pádu Křesťanské demokracie. Byla zřízena speciální policejní agentura, která se zaměřila proti tomuto organizovanému zločinu. Bylo zahájeno nespočet řízení, především proti občanům jižní Itálie, kde bylo nejvíce lidí napojeno na mafii. Touto objemnou razií a sérií zatýkání se povedlo minimalizovat vražedné násilí nejen na italském obyvatelstvu. Mafie díky tomu ztratila své tradiční hodnoty.⁵⁰

4.3 Východiska vlád v otázce migrace

Přestože v průběhu druhé poloviny dvacátého století přistupovaly vládnoucí strany Itálie k migrační otázce rozdílným způsobem, lze říct, že vždy se projevovaly jisté tendence jižní regiony ekonomicky povzbudit a motivovat tak občany, aby z jihu neodcházeli za lepšími podmínkami. Nejvýznamnějším pokusem o obnovu jihu Itálie bylo realizování tzv. fondu *Cassa per il Mezzogiorno*, který vznikl počátkem padesátých let díky vládě Alcide de Gasperiho. Hlavními cíli fondu bylo zlepšení životních podmínek Jižanů, modernizace, mohutná výstavba infrastruktury, vznik pracovních míst a zkvalitnění zemědělství a lesnictví.⁵¹ Určitá změna nastala počátkem sedmdesátých let s příchodem ropných krizí následně obdobím teroristických činností. Vláda Andreottiho již neusilovala o vzkvět jihu v takovém měřítku,

⁴⁸ CHUBB, Judith. *Patronage, power and poverty in southern Italy: a tale of two cities*. Cambridge University Press, 1982. 17–32.

⁴⁹ The guardian. *Mafia distributes food to Italy's struggling residents*. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/10/mafia-distributes-food-to-italys-struggling-residents>, staženo 20. 7. 2021.

⁵⁰ PAOLI, Letizia. 2014. The Italian Mafia. In: Paolo, Letizia (ed.). *The Oxford Handbook of Organized Crime*. Oxford: Oxford University Press, p. 121-141

⁵¹ Archivi dello Sviluppo Economico *Territoriale. Cassa per il Mezzogiorno*. 2010. Dostupné z: Archivi dello Sviluppo Economico *Territoriale* (beniculturali.it)

naopak s jeho vládou byla na politickou úroveň zavlečena vysoká míra korupce a dalších ilegálních aktivit. Období je však typické bojem proti extrémistickým skupinám, mezi něž patří i Rudé brigády, známé pro únos a vraždu premiéra Alda Mora.⁵²

V osmdesátých letech vládnoucí strany přistupují k jihu s hlavním záměrem – výrazně zredukovat mafiánské sítě a jejich vliv. Jednalo se o boj značně neefektivní a neúčinný, jelikož nelegálních činností neubývalo, a lidé stále opouštěli jižní oblasti Itálie. Dokonce došlo k velkému zpronevření a rozkradení finančního prostředku Camorra, jež vláda vyčlenila pro pomoc obětem a rekonstrukci oblasti po rozsáhlém zemětřesení. Justice v době vlády Bettina Craxiho koncem osmdesátých let úspěšně odsoudila devatenáct bossů mafie Cosa Nostra a vydá více než čtyři sta zatykačů na její členy.⁵³

⁵² Open Edition Journals. *Cronologia degli anni 70 e 80 in Italia*. 2012. Dostupné z: Cronologia degli anni '80 in Italia (openedition.org)

⁵³ GIANGRANDE, Antonio. *La mafia in Italia*. Vol. 200. Antonio Giangrande, 2018. 100-190

5. Přístup Křesťanské demokracie k jihu a následky

Strana Křesťanské demokracie bylo italským politickým uskupením založené během druhé světové války (1943), aktivní bylo až do počátku 90. let 20. století, konkrétně do roku 1992. V poválečném období mělo klíčovou pozici v procesu evropské integrace a rovněž v modernizaci a industrializaci Itálie.⁵⁴ Mezi nejvýznamnější představitele Křesťanské demokracie můžeme řadit Alcide de Gasperiho, jehož osoba byla spjata nejen se samotným vznikem strany, ale také se zájmem týkajícím se oživení jižních oblastí státu. Křesťanská demokracie byla vládní stranou nepřetržitě po celé období tzv. první republiky. Byla součástí čtyř vládních koalic:

- centrismo (1947-1962)
- centro-sinistra (1963-1976)
- solidarieta nazionale (1976-1979)
- pentapartito (1980-1992)

Jednalo se o politickou stranu středu, umírněnou ve svém programu a zastávala především občany střední a lidové třídy. Od konce 50. let strana získávala spíše oligarchický a klientelistický charakter. Považovala se jako „*hráz proti komunismu*“, přestože došlo mezi těmito stranami ke kompromisu v 70. letech minulého století. Jedná se o třetí vládní období Křesťanské demokracie, v němž došlo k formulaci možné spolupráce s komunisty. Vznikla vláda „národní solidarity“, přičemž se jednalo o jednobarevnou vládu s tichou podporou italských komunistů. Počátkem 90. let ve straně nastává krize, dochází k její dezintegraci. Tečkou za existencí Křesťanské demokracie byla tzv. Operace Čisté ruce, což byl protikorupční zásah italské policie ve vysoké politice. Éra strany tím byla definitivně ukončena a rozpadla se na několik menších uskupení.

Ekonomický a průmyslový plán obnovy *Cassa per il Mezzogiorno* byl kontroverzním, ale zároveň nejpokročilejším modelem, jehož cílem bylo řešení ekonomické zaostalosti jihu Itálie. Klíčovým záměrem projektu bylo navýšení produktivity a počtu zaměstnaných lidí, zejména prostřednictvím investic, dále to byla podpora zemědělství, běžného života Italů, ať už v podpoře bydlení nebo v kulturním rozvoji. Pozornost vlády se ale postupně začala přesouvat na program *Cassa*, jehož úkolem bylo utratit více než dvě miliardy dolarů v období 1950-1962. Cílem programu byla podpora hospodářského a sociálního pokroku jižní Itálie. *Cassa* obsahovala konkrétní body jako podpora zalesňování, výstavba přehrad, akvaduktů pro zavlažování, dále rozvoj zařízení pro zpracování zemědělských produktů apod. Program se měl

⁵⁴ GALLI, Giorgio. *Storia della Dc*, Kaos edizioni, 2007, pag. 305–325.

rovněž věnovat i dopravní infrastrukturu, která měla poté posílit rozvoj turismu na jihu Itálie. V rámci programu byly zavedeny granty a přímé půjčky se zvýhodněnými podmínkami. Tento program byl fixně dán a nemohlo tak dojít k žádným rozpočtovým změnám. Zároveň ale bylo těžkým úkolem pro politiky Křesťanské demokracie vytvořit most mezi lidem, vládou a parlamentem, aby mohlo dojít k vzájemné podpoře, a zároveň i k podpoře strany. Celou epochu a zájem o změnu ekonomických poměrů na jihu země je možné rozčlenit na tři období.

5.1 Zájem o změnu ekonomiky jihu Itálie

5.1.1 Pre-industrializační období

Od roku 1951 do roku 1961 se jedná o pre-industrializační období, ve kterém byly iniciovány ambiciózní plány hospodářské restrukturalizace jihu, v jejichž čele stál první leader Křesťanské demokracie, Alcide de Gasperi. Přestože byl v pozici premiéra jen do roku 1954, v jeho stopách intenzivně pokračoval Adone Zoli též za stranu Křesťanské demokracie. Vzhledem k tomu, že v této době byly jižní oblasti Itálie jedny z nejvíce ekonomicky zaostávajících v Evropě, podařilo se již de Gasperimu přesvědčit i Světovou banku o nutnosti obnovy a veřejného zásahu. Z toho důvodu se stala Itálie v padesátých letech největším evropským dlužníkem a italská vláda mohla schválit rozsáhlé plány obnovy. Desetileté ekonomické plány obnovy jihu patřily mezi první snahy vlády bojovat s nezaměstnaností a chudobou, kterou byli občané jihu sužováni. Do tohoto období spadá i výše zmíněný program Cassa, který byl pod záštitou výboru ministrů, kterému předsedal ministr bez portfeje. Činnost je vykonávána pomocí správní rady. Jih Itálie začal být zotavován, přesto se ale našlo několik provincií, které podávaly vládě stížnosti na přetrvávající klientelismus nebo nedostatek proškoleného personálu. V rámci programu bylo zahájeno například přes 18 kulturních a zájmových sdružení.

Vláda se snažila obohatit všechny aspekty důležité pro blaho svých občanů, zahájila přes několik stovek akcí a iniciativ. Díky tomu také na určitou dobu vzrostl počet členů Křesťanské demokracie přibližně o sto tisíc členů. Téměř polovina členské základny pocházela z jižních provincií. Tyto úspěchy byly především dány zmíněnou strukturální proměnou Křesťanské demokracie, která se musela přeorientovat na hlubší spolupráci a pomoc obyvatelům, přesto se v rámci strany našli členové oddaní ideologické propagandě katolicismu.

Velký podíl na změně přístupu k ekonomice a životu na jihu Itálie měla i agrární a pozemková reforma, která byla vytvořena na základě tří zákonů schválených v roce 1950 – zákon (legge silo) pro Kalábrii, zákon (legge stralcio) pro zbytek jihu, sicilský regionální zákon o rozbití systému latifundií velkostatků. Pozemková reforma se týkala přibližně 10,5 tisíc hektarů půdy

a do konce roku 1952 bylo vyvlastněno téměř 29 tisíc hektarů. Během těchto let vzrostla velmi úroda i produktivita, zejména dle předpokladu, že noví vlastníci zemědělské půdy se o své pozemky budou starat velmi dobře. I přes velkou kritiku byla tato reforma považována jako krok dopředu v sociální oblasti, kladné body získala i díky rychlosti přijetí zákonů, následného vyvlastnění a přerozdělení pozemků. Ani tato reforma a vládní krok se neobešly bez známek možného klientelismu, politické známosti byly důležitější než možnosti běžného občana.⁵⁵

5.1.2 Období industrializace

Dalším časovým mezníkem je období industrializace trvající přibližně od roku 1962 do roku 1974. Během těchto let dokázaly hospodářské plány a projekty změnit tvář jižních teritorií a rovněž se projeví dopady modernizace. Došlo nejen ke snížení přirozeného tempa růstu populace a emigrace, ale také došlo k pokroku ve většině odvětví, především ve výrobě, stavebnictví a průmyslu. Vznikl navíc myšlenkový směr obhajující inovace, nutnost lokalizovat nové průmyslové sektory na jihu a postupně odstranit rozdíly mezi ekonomikou a vývojem italských regionů. Díky hospodářskému projektu se vládě křesťanských demokratů skutečně podařilo do roku 1974 zlepšit lokální životní úroveň ve městech i na venkově, industrializovat a zmodernizovat zemědělství, které je pro jižní Itálii klíčové, a rozšířit infrastrukturu. V tomto období byly zvláště typické industrializační zásahy shora dolů, tedy investiční projekty veřejných společností byly hlavní hnací silou pokroku.⁵⁶ Samotný název „Cassa“ vznikl z iniciativy de Gasperiho, který jej popsal s úmyslem vyvolat plynulý tok zdrojů směrem do jižních regionů. Za tímto účelem disponoval institut *Cassa* značnou rozhodovací autonomií a finančními zdroji sloužícími ke každodenním veřejným výdajům. Je nutné dodat, že toto období ekonomické obnovy patří mezi nejúspěšnější pokusy o hospodářskou obnovu jižní Itálie, které bylo dosaženo nejen díky úsilí křesťanských demokratů, ale také snahou západního světa jižní regiony restrukturalizovat, modernizovat a později zde i ve větším měřítku investovat.⁵⁷

5.1.3 Období stragnace

Posledním časovým úsekem trvající od 1975 do roku 1983 je období stagnace. Na jeho počátku získal post předsedy vlády opět křesťanský demokrat Amintore Fanfani a několik měsíců poté ho nahradil Aldo Moro. Dané období je typické významnou nestabilitou,

⁵⁵ FORLENZA, Rosario. A Party for the Mezzogiorno: The Christian Democratic Party, Agrarian Reform and the Government of Italy. *Contemporary European History*, 2010, 19.4: 331-349.

⁵⁶ LEPORE, Amedeo, Cassa Per Il Mezzogiorno E Politiche Per Lo Sviluppo (January 4, 2012). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1979896> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1979896>

⁵⁷ PESCATORE, G. *I caratteri della questione meridionale*, in *Apulia*, 1983, IV, <http://www.bpp.it/Apulia/html/archivio/1983/IV/art/R83IV003.html>.

teroristickými událostmi způsobenými organizacemi snažícími se o vlastní prosazení, rozsáhlou korupcí a spoluprací s organizovaným zločinem. Velké investiční projekty se tak do velké míry projevovaly značně nedostatečnou účinností, neboť se s fondy a finančními prostředky zacházelo neefektivně a nepřiliš transparentně.⁵⁸ Postupně myšlenka obnovy jihu zmizela z centra zájmu vlády, neboť ta se potýkala s problémy týkajícími se mafie a terorismu. Kromě celé řady teroristických akcí uskutečněných na území celé Itálie vešla do dějin událost, při které byl předseda vlády Aldo Moro unesen marxisticko-leninistickou skupinou *Brigate Rosse*, která jej následně popravila. Vláda postupně ztratila zájem na obnově jihu efektivně pracovat, což otevřelo dveře jedincům, kteří začali netransparentních finančních toků na jih využívat pro osobní obohacení. Někteří členové vlády začali spolupracovat s mafií, což později vyvrcholilo celostátní protikorupční operací *Tangentopoli*. V tomto období byly zcela paralyzovány veškeré projekty, například *Cassa*, který ztratil na efektivitě kvůli všem výše zmíněným vlivům, nebo také zcela oslabil Institut průmyslové rekonstrukce (IRI), který v roce 2002 zcela ukončil činnost.⁵⁹

Územní odlišnosti se přestaly v době hospodářské stagnace snižovat, a přestože finanční prostředky na jih proudily nepřetržitě, příčina byla shledávána právě v korupční činnosti a spolupraci s organizovaným zločinem. Vláda křesťanských demokratů si daný problém postupně uvědomovala a rozhodla se s protiprávními činnostmi bojovat. Během sedmdesátých let proto přijala řadu právních změn a zákonů, jež měly redukovat jak korupci, tak také neefektivní rozdělování financí (např. *La legge Piccoli n. 195/1974*).⁶⁰ Jak se však později ukázalo, tyto prostředky boje však byly spíše demonstrativní, protože vůči rozsáhlému zločinu se jevíly značně bezzubé. Jak je možné vypořádat na Graf 2, finanční prostředky do jižních regionů skutečně proudily jak v šedesátých, tak také v sedmdesátých i osmdesátých letech. V období od roku 1970 celkové výdaje na jihu dosahovaly větších částek, než tomu bylo během hospodářského zázraku. Jistý vliv samozřejmě sehrála také ekonomická a ropná krize, která zhoršila fungování ekonomiky (např. vysokou inflaci, snížením světového obchodu apod.). Bez finanční podpory by jih jistě čelil destruktivní hospodářské recesi. Finance vláda na jih konstantně přidělovala až do počátku devadesátých let. Jak je možné vidět v Graf 2, následně došlo k významnému omezení, které je spojeno s odchodem křesťanských demokratů z vlády

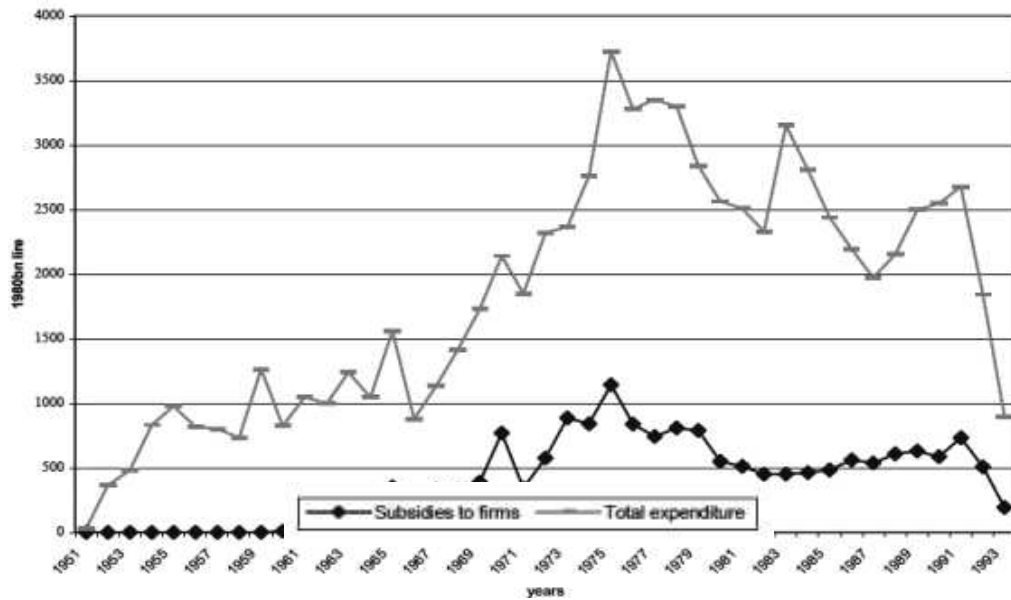
⁵⁸ CAPPADOCIA, EZIO. *Italy: Unstable Stability or Stable Instability?* International Journal, vol. 27, no. 4, 1972, pp. 560–75. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/25733974>. Accessed 19 May 2022.

⁵⁹ ALAMPI, Matteo Jr. *Underdevelopment in Southern Italy: Traditional Setbacks and Modern Solutions*, 2007. International Studies Masters. Paper 48. Str 26–27.

⁶⁰ Contributo dello Stato al finanziamento dei partiti politici. Camera dei deputati, VI Legislatura, *Scheda della proposta di legge n. 2860*, su legislature.camera.it.

a vzestupem pravicově populistické a euroskeptické strany, Ligy Severu, vymezující se proti jihu Itálie a její spoluúčasti v dalších vládách.

Graf 2 - Výdaje Cassy, v reálných hodnotách (1951-1993)

Zdroj: A. Spadavecchia, Regional and National Industrial Policies in Italy, 1950s-1993, Where Did the Subsidies Flow?, Reading, Henley Business School, University of Reading, 2007, p. 41; elaborazione in base ai dati contenuti in CASMEZ – AGENSUD, Bilanci della Cassa per il Mezzogiorno e dell’Agenzia per il Mezzogiorno, 1951–1993.

5.2 Problémy při financování jižní Itálie

Neefektivnost přerozdělování financí na severu byla způsobena zejména politickou korupcí, která byla výrazná právě v průmyslových odvětvích a šířena zejména mafií. „*Organizovaný zločin se navíc rozšiřuje ve společnosti, kde většinu tvoří pracovníci na nízké úrovni, a naopak kvalitní zaměstnanci jsou pouze minoritou*“.⁶¹ Detailněji řečeno, vláda Křesťanské demokracie přidělovala finanční prostředky do fondů (např. do již uvedeného Strukturálního fondu *Cassa per il Mezzogiorno*), které následně byly v kompetenci regionálních a samosprávních územních celků. Tyto celky měly v plné zodpovědnosti převážně oblasti zemědělství, veřejných prací, zdravotnictví a nemocnic, vzdělávání, bytové a domovní výstavby a ekonomického rozvoje. Přirozeně italská vláda již nadále nedohlížela nad řádnou redistribucí peněz a transparentností. Výsledkem se pak ukázaly být minimální dopady investic, které se v realitě kvůli korupci evidentně ani neuskutečnily.

Dalším méně významným problémem bylo, že italská vláda finančně dotovala vysoce postavené podnikatele se záměrem investovat finance do podniků a daného odvětví, avšak ti raději volili využití financí pro vlastní spotřebu či k jiným nevhodným investicím. Jinými slovy neexistoval žádný systém, který by dotyčné podnikatele efektivním způsobem kontroloval či vyžadoval podklady a zprávy týkající se hospodaření s přidělenými penězi a výsledků investic.

Závažnější však byla již zmíněná politická korupce, která od sedmdesátých let byla velice rozšířená. Na denním pořádku bylo využívání politického vlivu v určitých průmyslových odvětvích, což mělo zvýhodňovat konkrétní členy vlády či jiné politiky.⁶² Problém politické korupce se později stal typickým symbolem italských osmdesátých a devadesátých let. V dnešní době dané období vystihuje pojem Tangentopoli, kterým se rozumí směna soukromých peněz výměnou za privilegovaný přístup v souvislosti s rozhodnutími ve veřejné správě. Po dlouhá desetiletí bylo systematické nabízení úplatků během zadávání veřejných zakázek (např. při výstavbě či opravě silnic a obecně infrastruktury) na denním pořádku. Mezi jižními regiony a vládoucí stranou Křesťanské demokracie navíc panoval silný klientelismus.⁶³ Je důležité zmínit, že kromě strany křesťanských demokratů měla také jistou pozici komunistická strana, nepřímou považovaná za odnož Sovětského svazu. Udržení pozice vládoucí strany si představitelé zajišťovali kupčením s hlasy, kupováním si přízně výměnou za privilegia a

⁶¹ MIGNONE, Mario B. *Italy today*. New York: Peter Lang publishing, 1995, str. 130–134.

⁶² ALAMPI, Matteo Jr. *Underdevelopment in Southern Italy: Traditional Setbacks and Modern Solutions*, 2007. International Studies Masters. Paper 48. Str. 20–27.

⁶³ PERCY, Allum. *La Dc al Nord e al Sud. Due Modelli Di Partiti Clientelari*. Meridiana, no. 30 (1997): 193–224. <http://www.jstor.org/stable/23195847>.

veřejné zdroje. Korupční skandály, jež vyvrcholily v devadesátých letech rozsáhlým zatýkáním, zapříčinily také celkový úpadek a nepopularitu dosavadní vládnoucí politické strany křesťanských demokratů.⁶⁴

Přestože Itálie byla organizovaným zločinem sužována již před začátkem dvacátého století, jeho vliv se stále více rozšiřoval působením samotné italské vlády. De facto lze říci, že rozsah mafie byl způsoben nezodpovědným a netransparentním přerozdělováním peněz, které mimo jiné z největší části pocházelo z rezerv Světové banky tvořených převážně z finančních prostředků ze Spojených států amerických. Během několika desetiletí se měla mafie možnost rozrůst do takové míry, že s ní stát marně bojuje dodnes.⁶⁵

Rozsáhlá korupce a nestabilita byla umocněna odchodem Jižanů na sever Itálie za prací a kvalitnějším způsobem života. Přestože za vlády Křesťanské demokracie proudila na jih finanční podpora určená rozvoji, jih stále hospodářsky zdaleka nedoháněl sever. Naopak jižní regiony ekonomicky zaostávaly a tento trend přetrvává dodnes obdobně jako fenomén vnitřní migrace. Pro představu, dnešní oblasti Horní Adiže a S. Tyrolska se v letech 2014–2015 mohly chlubit nejvýše dosaženým HDP na jednoho obyvatele v celé zemi (více než 40 000 euro). Následoval je region Lombardie, v němž HDP na obyvatele dosahoval 35 000 euro, ale také Trentina, Emilia-Romagna či Benátsko. Na druhou stranu opět nejhůře v žebříčku dopadly Sicílie, Kalábrie, Sardinie či Kampánie a Basilikáty (méně než 20 000 euro).⁶⁶

I přes určitou snahu křesťanských demokratů hospodářsky povzbudit jižní Itálii se to přes intenzitu korupční činnosti a z důvodů velkého zastoupení mafie dařilo pouze minimálně. V porovnání se severem Itálie byly jižní oblasti stále v pozadí a díky slabšímu vlivu organizovaného zločinu a efektivnějším systémům zažívaly severní regiony historický ekonomický rozmach. I z toho důvodu dochází po druhé světové válce k výraznější migraci Jižanů do severnějších oblastí. Ve valné většině lidé migrovali z důvodů ekonomických, avšak své domovy opouštěli také ve víře, že je na severu čeká lepší život v podobě kvalitnějšího bydlení, infrastruktury, vzdělávání a dostupnějšího zdravotnictví a sociálních systémů. Migrace do takzvaného průmyslového trojúhelníku však s sebou nesla nespočet nesnází, kterým bylo třeba čelit. Nejen kulturní odlišnosti, ale i odlišnosti v identitě byly postupem času natolik

⁶⁴ VANUCCI, Alberto. *L'evoluzione della Corruzione in Italia*, Astrid, Dostupné na: www.astrid-online.it/static/upload/protected/Vann/Vannucci.pdf

⁶⁵ LEPORE, Amedeo. *Cassa Per Il Mezzogiorno E Politiche Per Lo Sviluppo* 4, 2012. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1979896> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1979896>, 15–40.

⁶⁶ Gross domestic product (GDP) at current market prices by NUTS 2 regions. Staženo 7. 7. 2022.; ^ "Regional accounts: per capita values". Istituto Nazionale di Statistica. Retrieved 6. 7. 2022.

viditelné, že soužití Jižanů a místních se stávalo stále problematictější, což se vyskytuje v italské společnosti dokonce i v dnešní době. Denně docházelo k sociální diskriminaci na pracovní půdě, ale i v běžném každodenním životě občana. Běžné například bylo upřednostňování lidí původem ze severu v případě pronájmu bytů a jiných nemovitostí. Mnozí majitelé mnohdy automaticky vylučovali možnost jakéhokoli pronájmu lidem z jihu. Odpor a nenávisť vůči migrantům z jihu byla nepřímo živena předsudky, které propagovala média a nespokojení Seveřané je se zájmem přijímali.⁶⁷ Také je důležité podotknout, že ačkoli většina finanční podpory směřovala na jih z půjček od Světové banky, nemalé množství pocházelo také z italských národních rezerv a rozpočtu. Tyto finance přirozeně pocházely primárně z odvedených daní Seveřanů, tudíž touha po autonomii severních regionů každým rokem narůstala.⁶⁸

5.2.1 Napětí mezi obyvateli jihu a severu Itálie

V roce 2018 bylo zjištěno, že jeden ze dvou tázaných Seveřanů je toho názoru, že migrující Jižané a obecně přistěhovalci představují vysoké riziko pro hospodářství a rozvoj severní Itálie. Naopak jen necelých osmnáct procent dotazovaných bylo názoru, že přistěhovalci mohou být ekonomickou výhodou.⁶⁹ Výsledkem sociálních problémů způsobeným hospodářsky slabým jihem byla i řada společenských, a dokonce existenčních potíží. Masy migrantů končily často v přeplněných činžovních domech, kde nebylo výjimkou, že celé mnohačlenné rodiny žily v jednopokojových bytech.⁷⁰ Nedostatek míst k bydlení a neochota pronajímat nemovitosti Jižanům způsobila rozsáhlou výstavbu chaoticky vypadajících, technicky a stavebně chybných domů na periferiích průmyslových měst.⁷¹ Prostředí na okrajích měst bylo navíc místem pro realizaci různých nelegálních činností, prostřednictvím kterých si Jižané finančně vypomáhali v případě absence zaměstnání či velmi nízké výplaty, která byla přistěhovalcům vyplácena. Typicky šlo o obchod s drogami a obecně černý trh či prostituci, což nenávisť mezi místními a migranty ještě umocnilo. Přistěhovalí Jižané tak čelili každodenní diskriminaci, obtížnému zaměstnávání, nekvalitním životním podmínkám, často daleko od centra měst i továren. Na druhou stranu je nutné zmínit, že se stávali velmi oblíbenými pracovníky, jelikož pracovali efektivně, tvrdě a zvyšovali pracovní úsilí v naději, že si důstojný život spravedlivě odpracují,

⁶⁷ FILIPPA, Marcella. *Discrimini. Profili dell'intolleranza del razzismo*, Sei, Torino 1998, p. 115–120.

⁶⁸ The economist. *Northern Italy votes for more autonomy*. 2017. Dostupné z: <https://www.economist.com/europe/2017/10/26/northern-italy-votes-for-more-autonomy>.

⁶⁹ Statista. *In your opinion, are migrants mainly a resource or a risk for Italy's economy?* <https://www.statista.com/statistics/919422/economic-impact-of-migrants-in-italy/>, staženo 20. 7. 2021.

⁷⁰ *Rocco e i suoi fratelli*. Režie Luchino VISCONTI. Itálie: Titanus, 1960. Délka 192 minut.

⁷¹ Dané improvizované budovy je dodnes možné vidět například na periferiích milánského Lorenteggia.

a tím získají i uznání a respekt místních. Někteří své těžkosti řešili členstvím a účastí v odborových organizacích, prostřednictvím kterých bojovali za všeobecné zlepšení životních podmínek zaměstnanců, vyšší mzdy a navýšení práv dělníků na úkor zaměstnavatelů. Přistěhovalci a zbylá dělnická třída proto podnikali demonstrace a stávky, jež většinou končily střety s policií.^{72, 73}

Nelibost mezi přistěhovalci z jihu a Seveřany byla navíc umocněna rolí konkurence v souvislosti s místní pracovní silou. Migranti z jihu byli většinou mladí, ochotní pracovat za nižší platové ohodnocení a práci ve stavebnictví a továrnách vykonávali obvykle kvalitněji. Postupem času zaměstnavatelé zvýšili poptávku po pracovnících právě z jihu a nabízeli pozice na úkor obyvatel severu. Tento trend byl nejvýraznější v Lombardii mezi lety 1959–1968.⁷⁴ Již během této dekády se začal projevovat jeden z negativních důsledků přistěhovalectví z jihu – maskulinizace trhu práce nebo již zmíněná postupná výměna pracovníků starších padesáti let za mladší a levnější generaci přicházející z jihu. Jednalo se zejména o sektor průmyslu a služeb.⁷⁵ Počáteční napětí ve společnosti se brzy přeměnilo v nenávist, která postupem času vedla k vytvoření kolektivního přesvědčení vyznačujícího se všeobecným negativním zaměřením vůči migrantům z jihu, Seveřané je nazývali hanlivě „*Terroni*“. Prostřednictvím myšlenkové homogenizace občanů severu došlo navíc k založení mnohých organizací a uskupení, jejichž cílem bylo vytlačení Jižanů zpět na jih. Tento sociální problém byl také přenesen na politickou úroveň a daná uskupení nabírala velmi rychle na popularitě. Mezi nejpopulárnější politická hnutí patřilo například Liga Severu, které bylo v Itálii nejvýznamnější od přelomu devadesátých let.⁷⁶

5.2.2 Důsledky migrace z jihu Itálie na sever

Důsledky migrace z jihu na sever se od padesátých let dvacátého století zintenzivňovaly. Negativní ekonomické a sociální projevy byly znatelné jak v severní, tak i v jižní části země, a to i přesto, že vláda křesťanské demokracie jižní oblasti finančně dotovala. V kontextu s politikou zahájenou počátkem devadesátých let došlo zároveň k přetrhání finančních toků směřujících na jih, což se projevilo navýšením počtu obyvatel opouštějících jih a mířících

⁷² Došlo k významné demonstraci, která byla potlačena policií, došlo v roce 1962 na náměstí Piazza Statuto v Turíně.

⁷³ Salogentis.it, *L'emigrazione interna italiana negli anni '50 e '60*, dostupné z: www.salogentis.it/2012/11/16/lemigrazione-interna-italiana-negli-anni-50-e-60/.

⁷⁴ PACI, M. *Mercato del lavoro e classi sociali in Italia: ricerche sulla composizione del proletariato*, op. cit., pp. 129–131, 1973.

⁷⁵ Ibidem, pp. 132–134.

⁷⁶ GOLD, Thomas W.: *The Lega nord and contemporary politics in Italy*. Palgrave Macmillan, 2003.

směrem na sever státu či do zahraničí. Chudoba obyvatel jihu a nedostatek sociálních organizací byl způsoben navyšujícím se počtem nezaměstnaných a omezenou finanční podporou ze severu. Nutno podotknout, že celkový počet nezaměstnaných se za poslední dekádu významně navýšil.

5.3 Role Ligy Severu v 90. letech

Původně vzniklo jako nepolitické uskupení v sedmdesátých letech a mezi hlavními náměty kampaně byla místní historie, kultura, jazyk a region, avšak z počátku se politicky neangažovalo.⁷⁷ Nástup Ligy Severu bylo jedním ze spouštěcích mechanismů italské „tranzice“ demokracie, strana totiž začala razit v politice se zcela novými tématy a zcela odlišnou razancí. Prohnilost a zkorumpovanost poslední dekády vlád Křesťanských demokratů unavilo italské voliče. Strana se v celonárodním kontextu prosazuje jako strana protestu občanů proti partitokracii.

Proto je důležité si uvědomit hned v úvodu, že strana Liga Severu se dostala k části moci po dlouhé vládě křesťanských demokratů, během které docházelo k rozsáhlé korupční činnosti, teroristickým akcím, kolaboraci s organizovaným zločinem a zároveň k podpoře vnitřní migrace. Všechny tyto situace podpořily vznik Lombardské autonomistické ligy (později Liga Severu), která poprvé kandidovala do parlamentních voleb roku 1983. Důležitou roli získala po roce 1990, kdy stranu sjednotil a upevnil Umberto Bossi v naději, že se mu v budoucnu podaří získat přízeň Severanů a nabude příležitosti Itálii federalizovat a rozštěpit na tři autonomní území.⁷⁸ Podle Bossiho idejí by dané celky spojovala pouze mezinárodní politika, název země, ozbrojené síly a zároveň by se severní regiony vymanily ze závislosti na Římě.⁷⁹ Politický program hnutí se soustředil zejména na fiskální federalismus a vymezení se proti všemu „jižanskému“.⁸⁰ Antisystémové přístupy se významněji projevily v období po roce 1994, kdy hnutí poprvé zveřejnilo program Padanie, ve kterém navrhovalo nezávislost severních oblastí a vznik samostatné země. Pro větší úspěch se na konci 90. let a ve volbách 1994 spojuje se stranou Silvia Berlusconiho, Forzou Italia. Následkem ale tohoto spojení byla ztráta jedné třetiny jejího elektorátu, výsledkem pak bylo odloučení od této strany a vládní koalice. Liga Severu

⁷⁷ JORI, Francesco. *Dalla Liga Alla Lega: Storia, Movimenti, Protagonisti*. I Nodi. Venezia: Marsilio, 2009. Str. 43.

⁷⁸ STRMISKA, Maxmilián. *Liga Severu A Regionální Strany V Itálii*. Brno: 2004 AP. str. 14.

⁷⁹ BULL, Anna CENTO, and Mark GILBERT. *The Lega Nord And The Northern Question In Italian Politics*. Basingstoke: Palgrave. 2001. Str. 23.

⁸⁰ BULL, Anna CENTO, and Mark GILBERT. *The Lega Nord And The Northern Question In Italian Politics*. Basingstoke: Palgrave. 2001 Str. 42–43.

probudila v devadesátých letech v severoitalské společnosti značný regionalismus, který byl později ještě zesílen.

6. Závěr

V závěru bakalářské práce je důležité zmínit, že problematika migrace v rámci Itálie je dlouhodobým fenoménem, který je na území Itálie přítomen od druhé světové války prakticky dodnes. Obyvatelé jihu se stěhovali na sever především kvůli pracovním příležitostem, poptávka se navíc zvyšovala s rozvojem průmyslu, továren a měst. Na závěr práce je tedy nutné odpovědět na výzkumnou otázku uvedenou v úvodu práce. Křesťanská demokracie se vůči jihu Itálie vymezovala specifickým způsobem a byla i jakýmsi kompromisem mezi jednotlivými aktéry, trendy a dlouhodobými nebo krátkodobými faktory jako byla činnost USA, Světové banky nebo i evropské integrace. V počátcích vlády Křesťanské demokracie totiž panovalo přesvědčení, pocházející primárně ze zahraniční politiky USA, že blahobyt a rozvoj je jedinou zárukou a zbraní v boji proti komunismu. Politik De Gasperi v těchto vizích a plánech viděl potenciál k posílení italské demokracie, proto byl také jedním z těch, kteří se o rozvoj jižní Itálie prosazovali.

Zpočátku hodně investovala a ekonomické programy byly do určité míry účinné. Později se z důvodu korupce a vlivu mafie ekonomický rozvoj zastavil a všechny do té doby známé problémy se ještě zintenzivnily. Rozvoji italského jihu by pomohlo především to, kdyby se zefektivnily a modernizovaly instituce na místních úrovních. Činnost měla zlepšit především v nakládání s financemi na těchto úrovních, aby se dostali opravdu ke každému. Ačkoli i v rámci jihu se vláda křesťanských demokratů snažila o modernizaci a industrializaci, nikdy rozvoj nedosáhl rozměrů srovnatelných se severem Itálie. Mezi příčiny lze řadit neefektivitu investování, nedostatečnou transparentnost, korupční činnost a vliv organizovaného zločinu. Všechny tyto prvky zapříčinily postupný hospodářský úpadek jižních regionů, což s sebou neslo celou řadu dalších problémů.

Jistý ekonomický pokrok byl navíc prostřednictvím programu *Cassa per il Mezzogiorno* zaznamenán pouze do začátku sedmdesátých let, poté dochází ke stagnaci a následně k zastavení rozvoje. Přesto však již zmíněná vládnoucí strana jih země finančně dotovala, stejně tak podporovala přistěhovalce na sever, kde byli pracovníci z jihu zapotřebí. Co se týče agrární reformy a podpory zemědělců, tak i této části politiky nebyly až tak viditelné pokroky. Přesto, že bylo vyvlastněno a znovu přiděleno několik desítek tisíc hektarů půdy, tak nebyly v rámci této reformy brány v potaz demografické a migrační aspekty tehdejší rozdělené Itálie. Především rostoucí migrace na sever a špatná ekonomická situace na jihu vedly k řadě reforem, ale přesto nedošlo k požadovaným cílům. Jediným úspěchem vlády Křesťanské demokracie

bylo, že dokázala získat nové voliče, rozšířila členskou základnu a upevnila své kořeny na italském jihu.

Ačkoli příčin pro přesídlení byla celá řada, nejčastěji se uvádějí motivy ekonomické, tedy snadno dostupné pracovní pozice či vyšší mzdy, které jih většinou neposkytoval. V největších počtech obyvatelé migrovali po druhé světové válce, a to až do období ropné krize, avšak přesuny na sever jsou ve velkém registrovány i poté a přetrvávají do současnosti. Nejčastěji jih opouští mladá a produktivní populace, která spatřuje výhody severu i v kvalitnější infrastruktuře, sociálním systému a v životním prostředí.

Důsledky italské vnitřní migrace jsou na daném území přítomny do současnosti. Mají podobu nejen sociální diskriminace, ale obecného negativního vnímání přistěhovalců z jihu, které bylo od devadesátých let ve společnosti rozdmýcháváno samotnými politiky. Dále se s tím pojí demografické, kulturní a ekonomické problémy, které byly a stále jsou obtížně řešitelné. Nejenže na jihu Itálie vznikala z důvodu nedostatku populace takzvaná města duchů, zároveň také celý region ekonomicky strádal. Následkem přesídlení a diskriminace se současně zmenšovaly komunity a určitá kulturní specifika se postupně vytrácela.

Vzhledem k tomu, že po zvolení nové politické strany, Ligy Severu, a pádem Křesťanské demokracie počátkem devadesátých let došlo ke změně přístupu k jihu, je možné konstatovat, že politická strana a vláda křesťanských demokratů určitým způsobem udržovala propast mezi oběma částmi státu v jisté stabilní rovině. S novou vládou byly sníženy finanční prostředky směřující na jih a ekonomický rozdíl se ještě zvýraznil. Zatímco na jihu degradovala infrastruktura (pokles kvality zdravotnictví či školství), snížil se proces modernizace a zvýšil se vliv mafie, sever Itálie se intenzivně rozvíjí. Organizovaný zločin měl značný dopad na sociální život, finanční toky, dotace a investice, ale způsobil tím úpadek životní úrovně obyvatelstva z dlouhodobého hlediska. Bylo dosti pravděpodobné, že bez efektivního zakročení vlády se bude v budoucnosti situace v zemi zhoršovat mimo jiné i proto, že mafie na jihu postupně přestávala investovat.

7. Seznam použité literatury

1. BROŽOVÁ, Krystýna. *Termíny Ekonomický migrant, Cizinec a uprchlík, Člověk v tísni – Česká republika* (leden 2022): Staženo 11.3.2022, dostupné z: <https://www.clovekvtsni.cz/ekonomicky-migrant-nelegalni-uprchlik-cizinec-4588gp>.
2. UNHCR Česká republika. Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky. *Uprchlíci a migranti* [online]. Praha: Úřad Vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky, © 2001-2021 [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: <https://www.unhcr.org/cz/365-cznews2016uprchlici-a-migranti-html.html>.
3. Evropská rada a Rada EU. *Migrační politika EU*. Dostupné z: <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/eu-migration-policy/>.
4. International Organization for Migration. World Migration Report 2020. *IOM World Migration Report*. 2019-11-27. doi:10.18356/b1710e30-en. ISBN 9789290687894. ISSN 2414-2603.
5. BARŠOVÁ, Andrea, BARŠA, Pavel. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005, str. 267–268. ISBN 80–210–3875–6.
6. Migration Data Portal. *Remittances* [online]. Berlin: Global Migration Data Portal, © 2021 [cit. 2021-05-11]. Dostupné z: <https://migrationdataportal.org/themes/remittances>
7. ASCOLI, U. *Movimenti migratori in Italia*, Bologna: Il Mulino, 1979, p. 113-118.
8. VILLARI, Rosario. *Il Sud nella Storia d'Italia, a cura di R. Villari*, Bari, Laterza, 1974.
9. LEPORE, Amedeo. *Cassa Per Il Mezzogiorno E Politiche Per Lo Sviluppo* 4, 2012. Available at SRN: <https://ssrn.com/abstract=1979896> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1979896>
10. PETRINI, Francesco. *La crisi energetica del 1973. Le multinazionali del petrolio e la fine dell'età dell'oro (nero)*, in *Contemporanea*, 15 (2012), n. 3, pp. 445–473.
11. PANICHELLA, NAZARENO. *Le Migrazioni Interne Nel Secolo Scorso: Vecchie e Nuove Forme a Confronto*. *Stato e Mercato*, no. 95 (2) (2012): 255–70. <http://www.jstor.org/stable/24651049>

12. PEZZOTTA, Savino. *Appunti su e attorno allo Statuto dei lavoratori*, Lavoro Diritti Europa, 2020. Available here: www.lavorodirittieuropa.it/dottrina/principi-e-fonti/507-appunti-su-e-attorno-allo-statuto-dei-lavoratori
13. E-migrantes.it. *Dal secondo dopoguerra agli anni 60 del novecento*. Dostupné z: www.e-migrantes.it/dal-secondo-dopoguerra-agli-anni-60-del-novecento/
14. PERCY, Allum. *La Dc al Nord e al Sud. Due Modelli Di Partiti Clientelari*. Meridiana, no. 30 (1997): 193–224. <http://www.jstor.org/stable/23195847>.
15. CAPPADOCIA, EZIO. *Italy: Unstable Stability or Stable Instability?* International Journal, vol. 27, no. 4, 1972, pp. 560–75. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/25733974>. Accessed 19 May 2022.
16. DEL BOCA, Daniela, and Alessandra VENTURINI. *Italian migration. European migration: What do we know*, 2005: 308-320.
17. TONIOLO, Gianni. *The Oxford handbook of the Italian economy since unification*. Oxford University Press, 2013.
18. ASCOLI, Ugo. *Movimenti migratori in Italia*, Bologna, Il Mulino, 1979.
19. BALLARIO, Gabriele e Panichella, Nazareno. *The educational integration of second generation southern Italian migrants to the north*, 2015, Demographic Research, doi: 10.4054/DemRes.2015.33.39.
20. FOFI, G. *L'immigrazione meridionale a Torino*, Milano, Feltrinelli, 1975, pp. 296–300.
21. PACI, M. *Mercato del lavoro e classi sociali in Italia*, Bologna, Il Mulino, 1973, pp. 27–28.
22. DEL BOCA, Daniela, and Alessandra VENTURINI. *Italian migration. European migration: What do we know* (2005): 308–320.
23. CERSOSIMO, Domenico, and Rosanna NISTICN. *Un paese disuguale: il divario civile in Italia*. Stato e mercato 33.2 (2013): 265–300.
24. BONATI, Maurizio, Rita Campi, and Milano IRFMN. *La salute dei bambini della Nazione Europea più povera: il Sud d'Italia*. Quaderni acp 12.2 (2005): 51–52.
25. TILAK, Jandhyala BG. *Education and poverty*. Journal of human development 3.2 (2002): 191–207.

26. Inpressmagazine. *L'emigrazione italiana: la storia, le cause e le conseguenze per l'individuo*, dostupné z: <https://www.inpressmagazine.com/lemigrazione-italiana-la-storia-le-cause-e-le-conseguenze-per-lindividuo/>, staženo 20. 7. 2021.
27. Ladri di biciclette. Režie Vittorio de Sica. Italy: Produzioni de Sica.1948. Délka 89 minut.
28. Statista. *In your opinion, are migrants mainly a resource or a risk for Italy's economy?* Dostupné z: <https://www.statista.com/statistics/919422/economic-impact-of-migrants-in-italy/>Salogentis.it, L'emigrazione interna italiana negli anii '50 e '60, dostuoné z: w www.salogentis.it/2012/11/16/lemigrazione-interna-italiana-negli-anni-50-e-60/
29. FILLIPA, Marcella, *Discrimini, profilli del intolleranza e del razzismo*, SEi, Torino 1998, str. 115-120.
30. GOLD, Thomas W. *The Lega nord and contemporary politics in Italy*. Palgrave Macmillan, 2003.
31. Il giornale.it. *Da Bossi a Salvini, ecco i 30 anni di storia della Lega Nord*. 2019. Dostupné z: <https://www.ilgiornale.it/news/politica/bossi-salvini-ecco-i-30-anni-storia-lega-nord-1801808.html>.
32. Salogentis.it. *L'emigrazione interna italiana negli anii '50 e '60*, dostupné z: w www.salogentis.it/2012/11/16/lemigrazione-interna-italiana-negli-anni-50-e-60/.
33. SERGI, Anna. *Ndrangheta Dynasties: A Conceptual and Operational Framework for the Cross-Border Policing of the Calabrian Mafia*, Policing: A Journal of Policy and Practice 21 (Dec 2020). <https://doi.org/10.1093/police/paaa089>.
34. Hospodářské noviny, *Vliv mafie ani po několika úderech neslábne*. Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-66467250-vliv-mafie-v-italii-ani-po-nekolika-uderech-neslabne-prizpusobila-se-novym-podminkam-a-misto-vrazdeni-se-radeji-infiltovala-do-hospodarstvi>
35. SHELLEY, Louise I. *Mafia and the Italian State: The Historical Roots of the Current Crisis*. Sociological Forum, vol. 9, no. 4, 1994, pp. 661–672. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/685007. Accessed 9 July 2021.
36. CHUBB, Judith. *Patronage, power and poverty in southern Italy: a tale of two cities*. Cambridge University Press, 1982. 17–32.

37. The guardian. *Mafia distributes food to Italy's struggling residents*. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/10/mafia-distributes-food-to-italys-struggling-residents>, staženo 20. 7. 2021.
38. PAOLI, Letizia. 2014. *The Italian Mafia*. In: Paolo, Letizia (ed.). *The Oxford Handbook of Organized Crime*. Oxford: Oxford University Press, p. 121-141
39. Archivi dello Sviluppo Economico *Territoriale. Cassa per il Mezzogiorno*. 2010. Dostupné z: Archivi dello Sviluppo Economico Territoriale (beniculturali.it)
40. Open Edition Journals. *Cronologia degli anni 70 e 80 in Italia*. 2012. Dostupné z: Cronologia degli anni '80 in Italia (openedition.org)
41. GIANGRANDE, Antonio. *La mafia in Italia*. Vol. 200. Antonio Giangrande, 2018. 100-190
42. Italiamagazine. *Qualità della vita al sud: le città più critiche*. Dostupné z: <https://initalia.virgilio.it/qualita-della-vita-al-sud-le-citta-piu-critiche-8206>, staženo 20. 7. 2021.
43. Nonsprecare. *Naci al sud e vivi meno*, dostupné z: https://www.nonsprecare.it/qualita-vita-sud-italia?refresh_cens, staženo 20. 7. 2021.
44. Quotidianosanita. *La demografia aumenta le differenze*. Dostupné z: www.quotidianosanita.it/studi-e-analisi/articolo.php?approfondimento_id=10908, staženo 20. 7. 2021.
45. GALLI, Giorgio. *Storia della Dc*, Kaos edizioni, 2007, str. 305–325.
46. FORLENZA, Rosario. *A Party for the Mezzogiorno: The Christian Democratic Party, Agrarian Reform and the Government of Italy*. Contemporary European History, 2010, 19.4: 331-349.
47. PESCATORE, G. *I caratteri della questione meridionale*, in “Apulia”, 1983, IV, <http://www.bpp.it/Apulia/html/archivio/1983/IV/art/R83IV003.html>.
48. ALAMPI, Matteo Jr. *Underdevelopment in Southern Italy: Traditional Setbacks and Modern Solutions* 2007. International Studies Masters. Paper 48. Str 26–27.
49. Contributo dello Stato al finanziamento dei partiti politici. Camera dei deputati, VI Legislatura, *Scheda della proposta di legge n. 2860*, su legislature.camera.it.

50. MIGNONE, Mario B. *Italy today*. New York: Peter Lang publishing, 1995, str. 130–134.
51. VANUCCI, Alberto. *L'evoluzione della Corruzione in Italia*, Astrid, available: www.astrid-online.it/static/upload/protected/Vann/Vannucci.pdf
52. The economist. *Northern Italy votes for more autonomy*. 2017. Dostupné z: <https://www.economist.com/europe/2017/10/26/northern-italy-votes-for-more-autonomy>.
53. Statista. *In your opinion, are migrants mainly a resource or a risk for Italy's economy?* <https://www.statista.com/statistics/919422/economic-impact-of-migrants-in-italy/>, staženo 20. 7. 2021.
54. *Rocco e i suoi fratelli*. Režie Luchino VISCONTI. Itálie: Titanus, 1960. Délka 192 minut.
55. Salogentis.it, *L'emigrazione interna italiana negli anni '50 e '60*, dostuoné z: www.salogentis.it/2012/11/16/lemigrazione-interna-italiana-negli-anni-50-e-60/.
56. GOLD, Thomas W.: *The Lega nord and contemporary politics in Italy*. Palgrave Macmillan, 2003.
57. JORI, Francesco. *Dalla Liga Alla Lega: Storia, Movimenti, Protagonisti. I Nodi*. Venezia: Marsilio, 2009. Str. 43.

8. Seznam grafů a obrázků

Graf 1 - Migrace z jihu na sever Itálie v letech 1955-2002.....	16
Graf 2 - Výdaje Cassy, v reálných hodnotách (1951-1953).....	28
Obrázek 1 - Míra chudoby ve 25 zemích EU.....	19

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Petra Prošková

E-mail:

21355697@fsv.cuni.cz

Studijní obor:

Mezinárodní teritoriální studia

Semestr a školní rok zahájení práce:

ZS 2021

Semestr a školní rok ukončení práce:

LS2022

Vedoucí bakalářského semináře:

PhDr. David Emler, Ph.D.

Vedoucí práce:

PhDr. Martin Mejstřík

Název práce:

Důvody migrace z jihu na sever Itálie a její důsledky

Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):

Migrace uvnitř Itálie započala ve větším měřítku již po druhé světové válce a v následujících desetiletích bylo jejím následkem pomyslné rozčlenění státu na hospodářsky silný sever a slabší jih. Problematika byla umocněna specifickým přístupem vládnoucí strany Křesťanské demokracie, která byla pro vývoj Itálie v druhé polovině dvacátého století klíčová. Ač usilovala o obnovu a modernizaci jižních oblastí, z důvodu neefektivity redistribuce financí, korupce a vlivu mafie, k potřebné restrukturalizaci a obnově spíše nedošlo. Z tohoto důvodu se problematika vnitřní migrace postupně zesilovala a znormalizovala. Motivy pro přesuny občanů byly ve většině případech ekonomického rysu, neboť šlo převážně o pracovní příležitosti či vyšší mzdy, které na severu byly značně dostupnější. Daný trend přirozeně zapříčinil mnoho problémů v souvislosti se společností, demografií, ekonomikou apod, problém vnitřní migrace to významněji neovlivnilo a

Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Během psaní a úprav bakalářské práce došlo ke změně výzkumné otázky a z toho důvodu i struktury práce. Věřím, že obměna učinila obsah práce zajímavějším a pro čtenáře přínosnějším.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

Bakalářska práce je rozčleněna do čtyř kapitol. Jedná se o kapitoly zabývající se základními pojmy, historií migrační politiky Itálie v průběhu 1950-1992, příčinami migrace italského obyvatelstva a poslední kapitola se zabývá přístupem Křesťanské demokracie k jihu a důsledky.

Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):

1. **BROŽOVÁ, Krystýna. Termíny Ekonomický migrant, Cizinec a uprchlík, Člověk v tísní – Česká republika (leden 2022):** Staženo 11.3.2022, dostupné z: <https://www.clovekvtisni.cz/ekonomicky-migrant-nelegalni-uprchlik-cizinec-4588gp>.
2. **UNHCR Česká republika. Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky. Uprchlíci a migranti [online].** Praha: Úřad Vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky, © 2001-2021 [cit. 2021-02-27]. Dostupné z: <https://www.unhcr.org/cz/365-cznews2016uprchlici-a-migranti-html.html>.
3. **Evropská rada a Rada EU. Migrační politika EU.** Dostupné z: <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/eu-migration-policy/>.
4. **International Organization for Migration. World Migration Report 2020. IOM World Migration Report. 2019-11-27.** doi:10.18356/b1710e30-en. ISBN 9789290687894. ISSN 2414-2603.
5. **BARŠOVÁ, Andrea, BARŠA, Pavel. Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005, str. 267–268.** ISBN 80–210–3875–6.
6. **Migration Data Portal. Remittances [online].** Berlin: Global Migration Data Portal, © 2021 [cit. 2021-05-11]. Dostupné z: <https://migrationdataportal.org/themes/remittances>
7. **ASCOLI, U. Movimenti migratori in Italia, Bologna: Il Mulino, 1979, p. 113-118.**
8. **VILLARI, Rosario. Il Sud nella Storia d'Italia, a cura di R. Villari, Bari, Laterza, 1974.**
9. **LEPORE, Amedeo. Cassa Per Il Mezzogiorno E Politiche Per Lo Sviluppo 4, 2012.** Available at SRN: <https://ssrn.com/abstract=1979896> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1979896>
10. **PETRINI, Francesco. La crisi energetica del 1973. Le multinazionali del petrolio e la fine dell'età dell'oro (nero), in Contemporanea, 15 (2012), n. 3, pp. 445–473.**
11. **PANICHELLA, NAZARENO. Le Migrazioni Interne Nel Secolo Scorso: Vecchie e Nuove Forme a Confronto. Stato e Mercato, no. 95 (2) (2012): 255–70.** <http://www.jstor.org/stable/24651049>
12. **PEZZOTTA, Savino. Appunti su e attorno allo Statuto dei lavoratori, Lavoro Diritti Europa, 2020.** Available here: www.lavorodirittieuropa.it/dottrina/principi-e-fonti/507-appunti-su-e-attorno-allo-statuto-dei-lavoratori
13. **E-migrantes.it. Dal secondo dopoguerra agli anni 60 del novecento.** Dostupné z: www.e-migrantes.it/dal-secondo-dopoguerra-agli-anni-60-del-novecento/
14. **PERCY, Allum. La Dc al Nord e al Sud. Due Modelli Di Partiti Clientelari. Meridiana, no. 30 (1997): 193–224.** <http://www.jstor.org/stable/23195847>.
15. **CAPPADOCIA, EZIO. Italy: Unstable Stability or Stable Instability? International Journal, vol. 27, no. 4, 1972, pp. 560–75. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/25733974>.** Accessed 19 May 2022.
16. **DEL BOCA, Daniela, and Alessandra VENTURINI. Italian migration. European migration: What do we know, 2005: 308-320.**
17. **TONIOLO, Gianni. The Oxford handbook of the Italian economy since unification. Oxford University Press, 2013.**
18. **ASCOLI, Ugo. Movimenti migratori in Italia, Bologna, Il Mulino, 1979.**

Podpis studenta a datum 25.7.2022 <i>Pratková</i>		
Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		